

MARGRÉT EGGERTSDÓTTIR

OFURLÍTIL ÍSLENSK BÆNABÓK Í WOLFENBÜTTEL

INNGANGUR

Í Herzog August Bibliothek í Wolfenbüttel hefur lengi verið kunnugt um þrjú íslensk handrit. Tvö eru úr safni sem nefnt er Codices Augustei og er annað þeirra skinnhandrit frá miðri 14. öld, Wolf 9 10 Aug 4to, stundum nefnt Wolfenbüttelbók og hefur að geyma Eyrbyggja sögu og Egils sögu (sjá Bjarni Einarsson 1993). Hitt er Kollsbók sem hefur safnnúmerið Wolf 42 7 Aug 4to, og er rímnahandrit, skrifað á 15. öld.¹ Hafa þau bæði verið gefin út ljósprentuð (Jón Helgason 1956 og Ólafur Halldórsson 1968). Einnig er í safninu Jónsbók-arhandrit, Weissenburg 103, og er lýsing Jóns Helgasonar til í handritaskrá safnsins.

Handritin í Wolfenbüttel sem flokkast til Codices Augustei eru úr handritasafni Ágústs hertoga (1579–1666), upprunnin víðs vegar í Evrópu og oft komin í safnið með aðstoð bókasafnara sem unnu á vegum hertogans. Þau elstu eru frá 5. öld og þau yngstu frá 17. öld. Fyrstu handritin eignaðist hertoginn í lok 16. aldar, 1612 voru í safni hans 62 handrit og 1661 voru þau orðin 2003 að tölu. Weissenburger handritin eru hins vegar úr benediktínaklaustrinu Weissenburg í Elsaß en það safn var keypt fyrir hertogann Anton Ulrich (1633–1714), son Ágústs hertoga í Wolfenbüttel, og eru þau 105 talsins.

Enn er í Wolfenbüttel handritasafn sem kallað er Codices Extravagantes og eru það handrit sem safnið eignaðist eftir tíma Ágústs hertoga. Kjarni þessa safns er þó frá dögum hertogans, hans eigin handrit, bréf og hluti af erfðaskrá hans. Að öðru leyti eru þar handrit sem safnið eignaðist á 18. öld. Þau eru nú 1329 talsins, þar af 115 skinnhandrit frá miðöldum. Eitt þessara handrita, Cod Guelf Extravagantes 315, er samkvæmt handritaskrá safnsins sænskt að upp-

¹ Texti handritsins er lagður til grundvallar í útgáfu Ólafs Halldórssonar á Áns rímum bog-sveigis 1973.

runa. Sumarið 1996 var ég í rannsóknaleyfi í Wolfenbüttel. Einn af starfsmönnum safnsins, Dieter Merzbacher, bað mig af sérstökum ástæðum um að skoða þetta handrit og sá ég strax að það er í raun íslenskt.

LITLA BÆNABÓKIN

Handritið Extravagantes 315 er ofurlítið, einungis 7 x 6 cm. Í því eru 55 tölusett blöð auk tveggja blaða fremst. Í handritaskrá safnsins er því m.a. lýst þannig:

Ein Schreiber. Brauner Lederband mit Streicheisen- und Einzelstempelvergoldungen. Nach Eintrag ohne Ort u. Jahr Ir Geschenk von [Vorname unleserlich] HAKON für August HEILAND. Wahrscheinlich in Leipzig, wie aus der Eintragung Iv von einer *Hakonardotter* hervorgeht. (August Heiland aus Wolfenbüttel erscheint 1659/60 in der Matrikel der Universität Leipzig.)

Það sem ritað er á fremsta blaði bókarinnar hægra megin er raunar engan veginn ólæsilegt. Þar stendur:

Þetta lited Bënakuer heffer eg thil eignar feinged Augusto Heiland og thil merkis mitt nafn under skriffad. Vighus Hakonarsohn.

Þetta kann að þykja einkennileg stafsetning á nafninu Vigfús en framburðurinn *Vikkús* fyrir Vigfús er þekktur (Guðrún Kvaran 1997:295). Það sem er skrifað vinstra megin á sama blaði með blýanti er hins vegar bæði torlæsilegt og illskiljanlegt. Ég tel að þar standi hugsanlega:

thil leybsig sa eg bæde lioned och leap = l=for boeken le. for Haakonardatter

Því miður er engan veginn ljóst hvað þessi orð merkja. Á hinn bóginn er unnt að gera nokkra grein fyrir eigendum handritsins, þar á meðal Vigfúsi Hákonarsyni. Eins og fram kemur í handritaskránni í Wolfenbüttel var August Heiland frá Wolfenbüttel innritaður í háskólann í Leipzig veturinn 1659–1660, en heimildir eru til um að Vigfús Hákonarson hafi verið þar á ferð 10 árum síðar eins og hér verður vikið nánar að.

EIGENDUR BÓKARINNAR

Ljóst er að handritið hefur borist til Þýskalands frá eða með Vigfúsi Hákonarsyni. Vigfús var við nám í Kaupmannahöfn 1668–1670 eins og hér kemur fram síðar og hann hefði auðvitað getað kynnst stúdentinum Augusti Heiland frá Wolfenbüttel þar, en þó er líklegra að fundum þeirra hafi borið saman þegar Vigfús var á ferð um Þýskaland árið 1669. Hann slóst í för með dönskum aðalsmönnum sem þangað fóru til að vera við skírni barns kjörfurstans af Saxlandi sem var tengdasonur Danakonungs. En Vigfús var ekki fyrsti eigandi handritsins. Á öðru blaði þess hægra megin stendur: *Elen Thorlaks dötter ä kvered. 1659.*

Elín Þorláksdóttir (1640–1726) var dóttir Þorláks biskups Skúlasonar á Hólum. Mun biskup hafa gert hana jafna til arfs við bræður sína og fengið henni kennslukonu frá Englandi (ÍÆ V:167). Ljóst er að Elín hefur verið fyrsti eigandi handritsins og hugsanlega einnig skrifari þess, eins og síðar verður vikið að, en hún hefur nokkrum árum síðar gefið frænku sinni og nöfnu bókina því að aftast í handritinu stendur: *Elen Häkonar dotter ä kuerid med riettu 1668.* Þær Elín Þorláksdóttir og Elín Hákonardóttir voru systkinadætur, móðir Elínar Þorláksdóttur var Kristín Gísladóttir og faðir Elínar Hákonardóttur var Hákon Gíslason sýslumaður sem bjó lengst af í Bræðratungu. Elín Hákonardóttir var fædd 1644 en yngri bróðir hennar Vigfús var fæddur 1647. Honum hefur hún gefið bænabókina, sennilega sama ár og hún eignaðist hana sjálf, því að það ár, 1668, hélt hann til náms til Kaupmannahafnar.

EFNI BÓKARINNAR

Handritið hefst á morgunbæn á sunnudegi og síðan eru morgunbænir fyrir hvern dag vikunnar ásamt tveimur kvöldbænum. Allar þessar bænir eru úr bænabók eftir Johann Habermann (1516–1590) sem voru þýddar á íslensku af Oddi Einarssyni og prentaðar, sennilega fyrst 1621.² Elsta útgáfa sem til er af Habermannsbænum á íslensku er frá 1636 og er varðveitt á Konungsbókhöfðu í Kaupmannahöfn. Heimildir geta um útgáfur frá 1621 og 1674 en elsta útgáfa sem til er á Íslandi er frá 1669. Þýðandi bænakversins, Oddur Einarsson (1559–1630), nam á Hólum, fór síðan utan og stundaði nám við háskólann í Kaupmannahöfn. Hann hafði mikinn áhuga á stærðfræði og stjarnfræði og var

² Ég þakka Svavari Sigmundssyni fyrir að hafa bent mér á þetta.

kennari hans hinn þekkti náttúruvísindamaður Tyge Brahe. Oddur varð rektor á Hólum 1586 og vígður biskup til Skálholts 1589 (Páll Eggert Ólason 1926 IV:553; ÍÆ IV:7–8). Hann þýddi auk Habermannsbæna Passúpředikanir sem prentaðar voru á Hólum 1620.

Bænabók Habermanns *Christliches Gebet* kom fyrst út í Þýskalandi 1567. Höfundur þýddi þær sjálfur á latínu og kom sú þýðing út 1576. Þær hafa oft verið færðar í bundið mál (Krummacher 1986:105). Johann Habermann var hebreskufræðingur og biskup í Þýskalandi, síðast í Zeitz (rétt sunnan við Leipzig). Nafn hans er ýmist skrifað Habermann, Havermann eða upp á latínu Avenarius. Í bænabók hans eru ekki aðeins morgun- og kvöldbænir heldur bænir við ýmis tækifæri og bænir ætlaðar ákveðnu fólki (húsbændum, barnshafandi konum, foreldrum o.s.frv.) til nota við ákveðnar aðstæður. Kvöldbænnirnar tvær í handritinu í Wolfenbüttel eru miðvikudags- og fimmtudagskvöldbænin í riti Habermanns.

Elsta útgáfa Habermannsbæna sem til er á Íslandi er eins og áður sagði frá árinu 1669, gefin út á Hólum. Næsta útgáfa sem varðveist hefur er prentuð í Skálholti 1696 og þriðja útgáfan er sú sem prentuð var á Hólum 1747 og hefur þessa fyrirsögn á titilblaði: *CHRISTELEGAR Bæner: Ad bidia a sierhvörurum Deige Vikunnar, Med almennelegum Þackargiörðum, Morgun-Bænum og Kvølld-Bænum, sem og nockrum aagiætum Bænum fyrer Adskilianlegs Stands Persoonum og ødrum Guds Barna Naudsynium; Samsettar af D. Johanne Avenario, Superintendente Præsulatus Numburgensis Cizæ; Enn a Islendsku wtlagdar Af Herra Odde EinarsSyne, Superintendente Skaalholts Stiptis. (Sællrar Minningar) Editio III Hoolum i Hialltadal: [s.n.], 1747. Í formála segir m.a.:*

Þess vegna hafa marger gooder og gudhrædder menn sier fyrer hendur teked, ad skrifa hiartanæm bæna form, aa medal hvørra sa goode og haatt upplijste Guds mann, D. IOHANNES AVENARIus (Edur HAVERMANN) hefur samsett þessa agiætu bæna-book (hvøria vier allmennelega køllum viku bæna-book) sem optlega er aa prent wtgeingenn i adskilianlegum tungumælum, grysku, latinu, þysku, dønsku og islendsku, hvøria bæna-book eg hefe enn nu aa prent wtgænga læted, einkum þar eg formerke, ad marger gooder og gudhrædder menn gyrnest hana, og spyrie epter henne.

Í handritinu er auk Habermannsbæna stutt hugleiðing sem nefnist *Ein grein úr útlegging yfir textann á páskadaginn*, svo og bænir sem hafa þessar

fyrirsagnir: *Ein bæn á kvöld og morgna, Ein bæn daglega lesandi, Ein lítil bæn, Ein bæn um þínuna Kristí og Ein fögur bæn*. Það kemur ekki á óvart að efni ritsins er þýskt að uppruna; meginhluti alls guðfræðilegs efnis á þessum tíma var samið þar og barst þaðan um alla Norðurálfu (Lindgärde 1998:322).

KONUR OG TRÚARLEG RIT

Extravagantes 315 er skrifað með smágerðri og fallegri rithendi. Það hlýtur að vera skrifað handa Elínu biskupsdóttur, nema hún hafi skrifað það sjálf.³ Tvö dæmi eru um að lýsingarorð í handritinu séu í kvenkyni en annars eru lýsingarorð þar í karlkyni eins og í prentuðu útgáfunni á Habermannsbænum í íslenskri þýðingu. Í morgunbæn á föstudaginn segir: „läted mig komast / heilbrygda ä þennann dag“ og í *Einni bæn daglega lesandi* segir: „Ja alla mig befala eg þier minn kiæraste Gud og drottinn“.

Sænski bókmenntafræðingurinn Stina Hansson hefur vakið athygli á þætti kvenna í útbreiðslu hugvekjurita og bænabóka sem kemur meðal annars fram í því að fjölmörg slík rit eru tileinkuð konum (Hansson 1991:283). Nokkrar konur eru meðal þýðenda þessara rita og það eru einkum konur sem átt hafa handskrifuðu bænabækurnar sem nú eru geymdar í söfnum:

Där har de skrivit in böner och betraktelser ur existerande tryckt litteratur, kompulerat, formulerat sina egna tankar i börens eller betraktelsens form och skrivit av ur varandras handskrivna böcker. Dessa bönböcker, värda ett eget studium, tycks också ha gått i arv på kvinnosidan, från mor till dotter (Lindgärde 1998:320).

Sömu sögu er að segja í Danmörku, einkum meðal heldri kvenna:

Adelskvinderne var litterært aktive i det religiøse liv på herregårdene. Undertiden skrev de selv, men især oversatte de og samlede andagtslitteratur og salmer i stor mængde (Hougaard 1983:159).

³ Nýlega eignaðist bókasafnið í Wolfenbüttel bænabók sem Sophia Hedwig (1561–1631), dóttir Júlíusar hertoga af Braunschweig-Lüneburg (1528–1589), ritaði eigin hendi og faðir hennar lét binda fagurlega inn (*Wolfenbütteler Bibliotheks-Informationen* Jahrgang 23, Januar–Juli 1998).

Rannsóknir sem gerðar hafa verið á íslenskum bæna- og sálmaþókum hafa einnig leitt í ljós að margar þeirra voru í eigu kvenna og flestar íslenskar bænaþækur frá miðöldum sem varðveist hafa virðast vera skrifaðar handa konum (Svavar Sigmundsson 1993:515). Reyndar er til aragrúi bænabóka frá síðari öldum sem fáir hafa rannsakað.

ÆVISAGA VIGFÚSAR HÁKONARSONAR

Það vill svo til að á Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi er varðveitt heimild um eiganda handritsins, Vigfús Hákonarson. Í handritinu AM 96 8vo (bl. 38r–67v) er: *Ættartala og Æfisaga þessa erlega ættgöfuga og heidarlega saluga vnga mans Wigfusar Hákonar sonar blessadrar minningar*. Þar er meðal annars greint frá ferð hans til Þýskalands árið 1669 og er brot úr ævisögunni birt hér aftan við. Handritið mun vera skrifað á síðari hluta sautjándu aldar. Árni Magnússon handritasafnari fékk það að láni hjá Þórdísi Jónsdóttur í Bræðratungu eins og fram kemur á seðli með hendi hans sem fylgt hefur handritinu en þar stendur: *fra Þordise Jons dottur til läns*. Þórdís (1671–1741) var seinni kona Magnúsar Sigurðssonar í Bræðratungu en fyrri kona hans var Jarþrúður Hákonardóttir. Jarþrúður var dóttir Hákonar Gíslasonar (1614–1652) sýslumanns og Helgu Magnúsdóttur (1623–1677) og systir þeirra Elínar og Vigfúsar sem áttu um tíma bænabókina sem nú er í Wolfenbüttel. Fremst í handritinu er líkraða sem Þórður biskup Þorláksson flutti við útför Helgu, móður þeirra, í Bræðratungu 1677. Þar er einnig ævisaga Helgu, samantekin af sr. Einari Einarssyni. Þá kemur ættartala og ævisaga Vigfúsar Hákonarsonar. Loks er í handritinu lífssaga Þórðar Daðasonar, dóttursonar Brynjólfs biskups Sveinssonar.

Í AM 96 8vo kemur ekki fram hver hafi samið ævisögu Vigfúsar en hún er einnig varðveitt í ÍB 211 4to (bls. 21–45) og þar segir í fyrirsögn að ævisaga Vigfúsar sé samin af Brynjólfi biskupi Sveinssyni og hafi verið flutt af honum í Bræðratungu 16. nóvember 1670⁴.

Helga eignaðist sjö börn og missti þrjú þeirra í æsku. Vigfús var eini sonur hennar sem upp komst. Eftir tveggja ára nám í Kaupmannahöfn kom hann heim til Íslands, fékk skömmu síðar mislinga og lést úr þeim árið 1670, 23 ára að aldri.

⁴ Ég þakka Sigurði Péturssyni fyrir að benda mér á ÍB 211 4to.

Í ævisögu Vigfúsar kemur fram að hann missti föður sinn fjögurra eða fimm ára gamall og móðir hans tók að sér allt uppeldi barna sinna. Hákon lést á ferðalagi 24. september 1652 (sbr. Sýslumannaæfir IV:467; tilvísun þar í Bréfabók Brynjólfs Sveinssonar). Í bréfabók biskupsins, AM 268 fol bl. 34–35 er „inntak úr“ bréfi Helgu til svila síns, Þorláks Skúlasonar biskups, rituðu í Bræðratungu 11. október 1652. Þar biður hún hann um aðstoð í fjármálum enda standi hann næstur „forsvari þessara smábarna“. Hún segir m.a.:

Enn eg hier i fiarlægd vid mijna näkomnustu astvine mióg wrrædalijtel sem ydar h:d: kiær! vel mun nærre geta, þegar suoddan tilferle faa-raadum kuennpersonum tilfellur, er ecke hófum annad oss vid ad hugga i vorum äliggjande naudsynjum enn ad vthella vorum taarum og and-vörpunum til þess myskunsama Gudz og fódurs (bl. 34v)

Af líkræðunni yfir Helgu Magnúsdóttur og ævisögu Vigfúsar að dæma hefur dugnaður hennar vakið eftirtekt og aðdáun. Greinilegt er að hún hefur í samræmi við tíðarandann lagt sérstaka áherslu á að koma syni sínum til mennta:

Lagdi hun þa strax alla stund ä þennann sinn vnga son, asamt ollum hinum odrum sínum elskulegum bornum J christilegum aga vmmvond-un og otta drottins og ollu prydilegu sidgiæði, sem og somasamlegum listum og mentum, sem ser huorui kyni fyrer sig hlíddi og hæfði. Enn þessum sínum vnga syni hiełlt hun til boklegra lista og kunnattu fyrst heima hiä ser under sinne vmmsion aga og vmmvondun enn tilsoğn þeirra sem henni leist þar til ad trua (bl. 45v–46r)

Þegar Vigfús hafði aldur til var hann sendur til sr. Erasmusar Pálssonar að Hólum í Ytra-Hreppi og látinn læra þar „fyrstu upptök latínu málsins, skriftar og sönglistar“ í tvo vetur. Þá var hann aðra tvo vetur hjá sr. Torfa Jónssyni í Gaulverjabæ „til enn meiri framferðar í latínu málsins undirstöðu og annars loflegs bókanáms“. Að því búnu var hann talinn hæfur til að setjast á skóla-bekk í dómkirkjuskólanum í Skálholti og nam þar í sex vetur. Að námi loknu er hann „j vmgeingni og samferdum vid Biskupenn“, Brynjólf Sveinsson, en í því felst sennilega að hann hefur verið aðstoðarmaður Brynjólfs, skrifari eða þess háttar. Hann er innritaður í háskólann í Kaupmannahöfn 14. september 1668. Þess er getið að þá hafi Christian Ostensfeld verið rektor háskólans,

„læknings listar Doctor einhuór hinn vidfrægasti og Professor þeirrar lofflegu listar J sama Academia“. Einnig kemur fram að Jens Bircherod, prófessor í grísku, hafi verið forseti heimspekideildar. Vigfús valdi Ostenfeld sem „skólameistara og forsjónarmann sinna iðkana“.

Vigfús hefur ekki verið nema eitt misseri við nám í háskólanum þegar honum gefst tækifæri til að taka þátt í ferð danskra aðalsmanna til Pýskalands. Tilefnið er eins og áður segir að kjörfurstinn í Saxlandi hefur eignast barn sem er jafnframt barnabarn Danakonungs og nú á að bera það til skírmar. Dóttir Friðriks þriðja, Anna Sofie (f. 1647), var eiginkona Jóhanns Georgs kjörfursta (Salmonsens Konversations Leksikon VIII:831). Konungur sendir fulltrúa sinn sem jafnframt á að vera guðfaðir barnsins. Til þess er valinn háeðla herra-mann Just Høg (1640–1694), sérlegur erindreki konungs og vararíkisstjóri í Noregi.

Mikilvægi þess að ferðast og kynnast síðum annarra þjóða er lýst með þessum orðum í ævisögunni:

Eigi löngu þar effter fysti hann að kanna onnur framandi og okiend lond og framandi stadi sialffum ser til meyri frodleiks og frama J vmmgeingni vid ökunnugar þioder, heyra tal og sia sidferdi vitra og vel-skickadra manna og það effter ad haffa sem honum þötti sæmilegast (bl. 48v–49r).

Vigfús fer með samþykki skólameistara síns og annarra hálærðra prófessora í Kaupmannahöfn en að ráði og undirlagi Þórðar Þorlákssonar, síðar biskups í Skálholti. Christen Ostenfeld (1619–1671) hefur átt auðvelt með að skilja mikilvægi þess að ungir menntamenn ferðuðust til að auka þekkingu sína og frama. Hann lauk fyrst guðfræðinámi í Danmörku, ferðaðist síðan víða um Holland, England og Frakkland, lauk magistersprófi þegar heim kom og varð konrektor í Viborg, þar sem hann var fæddur. 1647 ferðaðist hann enn um Holland, Pýskaland, Sviss, Ítalíu og Frakkland. Hann sneri heim 1650 en lagðist enn í ferðalög árið eftir og dvaldist um lengri tíma í Tübingen og síðar í Padúa þar sem hann 1655 lauk prófi í læknisfræði. Þegar hann kom heim varð hann eins og áður segir prófessor í læknisfræði við háskólann í Kaupmannahöfn, 1661 háskólabókavörður og 1670 assessor í hestarétti.

Það var algengt að ungir menn ferðuðust suður til Evrópu til að auka menntun sína og þekkingu. Nokkur munur var á slíkum námsferðum, eftir því hvort aðalsmenn áttu í hlut eða hinir sem ekki voru af aðalsættum og efna-

hagur réð að sjálfsögðu miklu um hvernig og hvert menn ferðuðust (Helk 1991:14 og áfram).⁵

FERÐ UM ÞÝSKALAND

Vigfús og samferðamenn hans lögðu af stað 2. janúar 1669 og fóru um Sjáland rétta leið að Beltissjónum. Þar fóru þeir yfir sjóleiðis til Nýborgar á Fjóni og komu til Óðinsvéa, þar sem biskupsstóllinn á Fjóni stendur. Síðan héldu þeir þvert yfir Fjón að Meðalfellssundi og þaðan inn í Holtsetaland til Flensborgar. Þeir komu við í þeirri mektugu og víðfrægu Hamborg, fóru yfir Elfina til Lüneborgar og síðan upp eftir Þýskalandi og komu við á mörgum stöðum og borgum, þar á meðal Magdeburg og Leipzig, en loks er komið á áfangastað, Dresden, þar sem aðsetur og heimilisbústaður kjörfurstans er. Á þessum árum (1656–1680) var Johann Georg II kjörfursti, gefinn fyrir íburð og þótti glæsileikinn hvergi meiri en við hirð hans. Í borginni fóru fram tónleikar og óperur, þar voru listasöfn og leikhús enda var Dresden um þetta leyti í röð fremstu borga í Þýskalandi (sbr. Salmonsens Konversations Leksikon XX:756).

Í handritinu er stutt lýsing á borginni og skímarathöfninni sem Vigfús var viðstaddur og skírnarveislu, sem honum var reyndar ekki boðið til. Á heimleiðinni er þess aðeins getið að hann hafi komið við í Wittenberg og hafi verið kominn til Kaupmannahafnar heilu og höldnu rétt undir páska.

Í Leipzig var háskóli og margir Norðurlandabúar voru þar við nám. Ungir menn af aðalsættum kunnu vel að meta staðinn enda hafði borgin upp á margt að bjóða, lá vel við samgöngum og var miðstöð verslunar og viðskipta. Óvenjumargir danskir og norskir stúdentar voru innritaðir þar á árunum 1681–1690 eða 44 en að öllu jöfnu voru þeir ekki fleiri en 20. Annars var Leipzig „mere passende for en kavalier end for en, der ønskede at studere“ (Helk 1991:107). Í Leipzig dvaldist Árni Magnússon handritasafnari eins og kunnugt er á árunum 1694–1696 (Árni Magnússons levned og skrifter I:26–31; Már Jónsson 1998:115 og áfram). Aðalsmenn sem voru við nám í Leipzig voru oft langdvölum í Dresden, bæði vegna þess að þar var margt að sjá en þó einkum til að geta verið við hirð kjörfurstans af Saxlandi (Helk 1991:109).

Athyglisvert er að Vigfús hefur sjálfur ritað um ferð sína eins og fram kemur í orðum þess sem semur ævisögu hans:

⁵ Ekki er fjarri sanni að Vigfús Hákonarson sem kallast „ættgöfugur höfðingssveinn“ (AM 96 8vo:bl. 44v) hafi verið af eins konar aðalsættum.

... huad hann sialffur allt giorla og glogglega vppteiknad heffur J sitt Reysukuer og mä þar aff gior siast og vitast aff þeim sem þess verður unt og þess girnast (bl. 51v).

Lítill von er til þess að reisukver Vigfúsar hafi varðveist en það sem segir í ævisögunni um ferð hans mun vera ágríp af hans eigin lýsingu þar. Hugsanlegt er að með reisukveri sé átt við það sem á dönsku kallast *stambog* (þý. *Stammbuch*). Flestir þeirra sem fóru í námsferðir í lok 16. aldar og á fyrri hluta þeirrar sautjándu höfðu með sér litla bók og létu þá sem þeir hittu á leiðinni, dvöldust hjá um lengri eða skemmri tíma, kennara sína og prófessora, rita nöfn sín í bókina sem varð um leið eins konar skýrsla um ferðina. Þessi siður lá að vísu niðri eftir þrjátíu ára stríðið en komst aftur í tísku á átjándu öld (Helk I:229). Þó virðist líklegra að hér sé um ferðalýsingu að ræða en allmargar slíkar hafa varðveist í handritum (Helk II:35–39).

Þegar Vigfús hafði dvalist nokkrar vikur í Kaupmannahöfn lagði hann enn land undir fót, að þessu sinni með Þórði Þorlákssyni, síðar biskupi. Þeir fóru til Noregs og heimsóttu m.a. sagnaritara konungs, Þormóð Torfason, sem bjó þá á Stangarlandi á Körmt „huor þar sitiandi og bufastur var a Jord og eign sinnar Ehrlegu Eckta quinnu þar J Noregi adalborinni“. Um haustið var hann aftur kominn til Kaupmannahafnar og var þar við nám um veturinn. Sumarið 1670 fór hann heim til Íslands. Ekki er gott að segja hvers vegna hann hélt heim en í ævisögu hans segir:

fieck hann J sinne sins fodurlands afftur ad vitia, kann vera og aff radi og forlagi sinnar Ehrugoffugu modur. Tok þar fyrer fararleyffi og vitnisburd síns haalærda skolameistara D. Ostenfeldi ... (bl. 53r).

Óvíst er hvers vegna Helga Magnúsdóttir vildi fá son sinn aftur heim til Íslands áður en hann hafði lokið prófi í Kaupmannahöfn. Þegar komið er fram í nóvember sama ár er Vigfús enn heima á Íslandi. Þá veikist hann af mislingum og sú sótt leiðir hann til dauða. Í veikindum sínum hefur hann orðið að notast við einhver önnur bænakver en það sem systir hans gaf honum þegar hann sigldi utan, því að það hafði orðið eftir í Þýskalandi. Hér aftan við eru birt brot úr bænabókinni og úr ævisögu Vigfúsar.

EXTRAVAGENTES 315

Morgunbæn a sunnudögum.

Herra Gud himneskur fader, þu eilífte Gud, blessadur siet þinn guddömlegur krafftur og almáttur, lofud siet þijn öseigiannlega gödgyrnd og myskun, vegsómud siet þijn eilífða speke, viðsdo / mur og sannleike, að þu hefur mig á þessare vmlidenne nött með þinne hende huled og vnder skugga þinna vængia huijla og sofa lätéd, og fyrer þeim vonda övin, og óllumm hanns heimuglegumm vielumm og svikum, næsta nädarsamlega verndad og vardveitt, þar fyrer lofa eg þig vegna þinnar giæsku, / vegna þinna furðanlegra däsendarverka, sem þu giórder vid mannanna sonu, og eg vil prijsa þig hiä sófnudenumm, þitt lof skal alla tijma vera J mijnum munne, mijn sál skal alla tijma vegsama þig minn herra, og allt huad J mier er skal prijsa þitt heilaga nafn og eg vil alldrej gleyma óllu / þuij sem þu hefur mier til göða giórt, suo lät þier nu þocknast það viliuglega offred mijns munns, huort eg fære þier ärla morguns J einfalldleik mijns hiarta. Eg kem ärla til þijn og äkalla þig, vppa þitt ord vona eg, eg vakna vpp J tijma og kalla til þijn, af óllumm hug og hiarta, að / þu vilier eirnenn ä þessumm deige vardveita mig fyrer óllumm häska lijfs og sälar og biöða þijnumm elskulegumm einglumm vmm mig að þeir bevare mig ä ollumm mijnumm vegumm. Afstijr þu þeim Jllskufulla övin og óllumm hneixlumm þessa heims, stiörna þu þar með mijnu holde og blöde so eg verde ej af þeim yferbug / adur og briöte J einhuörn mäta störlaga ä möte þier, og stygge þig með mýnum syndumm. Styr þu mier með þijnumm h. anda, suo eg huxe ecke nie äforme, tale edur giöre neitt, vtann alleina það sem þier er þægelegt og þienar til þinnar guddömlegrar dyrdar, siä þu minn Gud, eg gef og offra þier mig J dag til eignar með óllu og óllu / vnder þinn vilia með lýffe og sälu, með óllum mætte og kraffte, bæde hid Jnra og Jtra, Lät þu mig vera þijna eigen eign, suo að eg vite ecke nie skynie neitt annad enn þig drottenn alleinasta. O herra Jesu Gud, vyrstu ärla að heyra mýna raust, ärla vil eg bua mig til þijn, og hafa þar giætúr ä, snemma dags vil eg loffa þig, og að kvóll / de ei af þuij läta, fyrer vorn herra Jesum Christumm. Amen.

A fimtvdog

umm morgunbænen.

O herra Jesu Christe þu sem ert það eilýfa sanna / liös, sem burtrekur myrkur næturennar, og daudanns skugga, þitt nafn vil eg vegsama, þier vil eg lofsijngia og þacker gióra, að þu hefur so nädarsamlega verndad mig ä þessare

nöttu, og leitt mig vr myrkrunumm til liössens, og verndad mig fyrer ögn næt-
urennar, fyrer díóful / sens skelfijngu, draugumm og forinimum, fyrer þeirre
skadsamlegu dreprótt sem J myrkrunumm lædest; fyrer marghättudumm sótt-
umm og siukdömmum, sem yfer mig hefde kunnad að koma, og hefur
vmmkrýngt mýna sál með þýnumm skyllde, og vakad yfer henne so sem eim
hyrder / vaker yfer sinne híórd, þar að auke hefur allt huad eg hefe fyrer þijna
störu myskunseme frá óllumm skada bevarad vered, fyrer slýka nädarsamlega
vernd, og fyrer alla þijna velgiómýnga sie þier æfennlegt loff og heidur, vmm
þijna magt vil eg tala, og árla morguns þijna giæsku þrýsa / þuý þu ert mitt
trunadartraust mýn fasta borg, minn styrkur og hiälp, minn trúfaste Gud ä
huorn eg treyste, Þu gledur mitt hiarta, og giórer mýna asiönu gladværa. Eg
bid þig fyrer þinn heilaga hijngadburd og manndöms teknýng, að þu vilier ä
þessumm deige láta þijna myskunseme vpprenna yfer mier, og / frammkoma,
so sem fagrann morgunroda, og til mýn koma so sem eina morgundógg,
Vpplýs þu mýna blinda nätturu og formyrkuad hiarta með geisla þinnar
guddömlegrar veru, so J mýnu hiarta vpprenne su retta morgunstiarna, og það
sanna liös, sem mennena vpplýser til eilýfs lýffs. / Vardveittu mig eirnenn a
þessumm deige, fyrer öllu Jllu, vertu minn nädugur herra, þuý ä þig vona eg,
mýn sál vænter þýn frá eimre morgunvókunne til annarar, Vertu minn styrkur
armleggur, þegar snemmendis, og þar með mitt hiälpræde ä hörmungartým-
anumm,⁶ vernda þu mig ä sälu og lýkama / so eg mæte ecke neinu vondu, og
að eingenn pläga nälæggest mig, Rek burt frá mier alla Jllsku anda, stattu hiä
mier möte þeim Jllskufullu, kom þu mier til verndar möte þeim hreckvýsu. O
herra Gud, frammkvæm þu hiä oss verk vorra handa, Já verk vorra handa
vyrstu að greýða / og að styrkia vora armlegge og vora fijngur, og kenn oss að
hallda þijn bodord, so vier syndgumm ej J dag ä möte þier, þetta veittu oss
vegna þinnar mýklu myskunar. Amen.

A fóstudógvm morgunbænenn.

Blessadur sie Gud minn skapare, blessadur sie / Gud minn heilsugiaffare,
blessadur sie Gud minn hädste huggare, huór mier gefur heilbrygde, lýff og
blessan, huor að er mýn vernd og hiälp, og mig heffur effter sinne störu mysk-
unseme, ä þessare vmmlidenne nött verndad, bæde ä sál og lýffe, fyrer marg-

⁶ Hér vantar í þýðinguna: Sey du mein Schirm wider die Hize / meine Hütte wider den heissen Mittag / meine Hut wider das Straucheln.

hättadre skadseme diófulsens, og lätéd mig komast / heilbrygda ä þennann dag. Eg bid þig minn himneske fader fyrer þann Blöduga sveita þíns elskulega sonar Jesu Christi, ad þu vilier einnenn ä þessumm deige taka mig vnder þijna gudlega hlýfd, og hallda J hónd med mier, og vernda mig, bæde hid Jnnra og ytra, so mig hende ecke neitt vont, þuij ad J þijnar hendur befala eg / nu J dag og alla daga mýna auma sál, og minn vesælann lykama, mitt þurfanda lýff, mitt vit og skin, minne og skilnýng, og allt mitt sinne og hugskot, allt mitt aform, og allar mýnar huxaner, ord og verk, og allt huad eg gióre, og læt gióra, minn vtgäng og Jnngäng, mýna gaungu og / stódu, mitt sæte og legu, minn vilia og rádslógun, mýna Jdiu og asetnýng, og mýna tru og vidurkenning, og allt huad eg er, eda efle og orka, bæde hid Jnnra og ytra, sómuledes mýn æfelok, dag og stund mýns andláts, minn dauda og vpprisu. O drottenn Gud verka þu med mier, so sem þu veist og villt, / huad sem kemur til þinnar dyrdar, enn mier til sáluhiälpar, Og þar sem eg syndga J nockurn mäta af mýnumm breiskleika ä möte þier þä bid eg ad þu vilier ecke J burt taka fra mier þijna myskunseme, nie snua fra mier þinne näd, og ej vndann draga þijna hiälp, þuý þar er eingenn annar / Gud nie hiälpare, fyrer þig heffur eingenn vered, og ej heildur verdur neim effter þig, þu ert sä fyrste og sijdaste, og fyrer vtann þig er eingenn Gud, þar fyrer kalla eg alleinasta til þijn, láttu þijna giæsku ríkjia yfer mier Láttu mig arla finna þijna näd, þuij eg vona ä þig, / leid þu mýna fætur ä þeim retta veige, so eg gänge ecke J Råde þeirra ögudlegu, og stande ecke ä vegumm syndugra, nie sitie þar sem hiner hädgjórnu spottarar sitia, heildur ad eg hafe alla hiartanns list og elsku ä þijnu orde og bodordumm, Jdke mig þar J dag og nött, fyrer vorn / herra Jesum Christumm. A m e n.

Ein bæn

daglega – lesande.

Eilijfi, myskunsami Gud J þijnar öumrædilegar nadarinnar hendur befala eg nü mijna sal, minn Lijkama, öll mijn skilnijngar vit, skynsemi, huxan, ä / form, ord og giórder. Og allt hvad eg er, efle og orka, allt hvad mier ber ad gióra og adhafast hier j heime – ja allt það sem mier nytsamlegt er til lýffz og salar, minn jnn / gang og vtgang, mijna trü og vidurkiennijng, mitt lyferni. Minn dauda og æfilok, mijna roo og hvijlld, og vpprisu mijns lijkama Ja alla mig befala eg þier minn kiæraste Gud og drottinn, med öllum þijnum vtvöldum og heilogum til eilijfrar gleði og / saluhialpar, vmm allar allder allda Amen.

Ein lytil bæn!

Jesu þu kongur dyrdarinnar, hvad miog þyrster myna sal effter þier, mijnum lifanda Gudi. Nær mun eg koma þangad ad skoda þitt blessada andlit Amen. /

Ein bæn umm þijnuna CHRISTI. Äljttu Gud fader þinn elskulega son, hvor ed soddan pynu heffur minna vegna lidid, sia þu allra nadarfullasti kongur, hvor sa er sem lydur soddan þijsl, og þijnu og vertu lyknsamur þeim fyrer hvorn þu he / fur þetta allt lidid. Minn Drottinn er þad ecke þinn elskulegur sonur hvorn þu heffur utgieffid þrælnum til endurlausnar, er þad ecke brunnur lyffsins — hvor ed leiddur verður sem lamb til slátrunar becksins, og verid heffur hlydenn allt til dauda, og lided / heffur þann allra svijvirdelegasta krossins dauda: Drottinn alls hialprædis, hugleid þu ad þessi er þinn sonur, öummrædilega aff þier fæddur, og þu heffur latid hann þo verda hluttakara mijns veikleika, hann er jaffn þier j guddomenum, og heffur a sig tekid mijna auma natturu og / er festur a krossinn og hefur j manndomlegri natturu lidid þa beisku þijnu og kvól krossins. Drottinn Gud minn lijt þijnum majestatis augum a þetta þitt öummrædilega myskunar verk, alijttu nu þinn elskulega son a krossinum hangandi, hvorsu allur hans / lijcame er vt þanenn. Sia hvorsu hann er alblodugur og fyrergeff mier myskunsamlega mijnar synder, sem eg heffi drygt med mijnum hóndum. Sia hvórsu grymmlega hans sijda er lógd J gegnum, og endurlijfga mig med þvij heilaga blode sem þar ut aff rann, Lyttu a hans fætur / hvórjer ad voru flecklauser og geingu ei a veige syndugra helldur hafa þeir alla tijma geingid a gótu þinna bodorda, og sia hvorsu þeir eru j gegnum lagder og greid þu gotu mijna, epter þijnum fotsporum, og unn mier þess myskunsamlega ad eg utvelie veiginn / sannleiksins, enn hati alla ranga vegu, snu þu mier fra folskum veigi, og hialpa mier myskunsamlega. Eg bid þig þu kongur dyrdarinnar, fyrer þennan þinn allra helgasta son minn frelsara, lat mig ganga a veigi þinna bodorda, og med þvij hann heffur jklædst mijnu holldi, þa hiä / lpa mier til ad eg j daudanum mætti verda eitt med honum. Sier þu ecke, godi fader, hvorsu hoffudid þijns elskulega sonar hangier nidur j daudanum hvorjum ad eckiart er fyrer þier elskulegra, sia þu giæskufulli skapare kiærleik þijns elskulega sonar, og myskuna / þig yfer veikleik þinnar aumu skiepnu. Lijt þu til o fader, hvorsu bert er hans hiarta, hvorsu raud og blödug er hans sijda — hvórsu veiker eru aller hans limer. Hvorsu sortnar fyrer hans blessudu augum, þa hans varer folnudu, þa hans armleggier styρνudu og hans / sterkier fotleggier hiengu og fæturnar voru sundurborader og alblodugier.

Hugleid þu, fader dyrdarinnar, og sia hvorsu lider og lymer þijns elskulega sonar eru sundur teigder, togader og særder, og mynstu nadarsamlega a þad, hvad vier aumar / manneskjur erum. Hugleid þijsl og þijnu sonar þijns sem er Gud og Madur, og lina eimd mannskepnu þinnar hvoria þu heffur skapad, lijttu a þijnu vors lausnara og fyrergeff þeim syndernar sem þu heffur frelsad. O þu hymneske fader, þessi er sa sem þu he / fur sleigid vegna synda þijns folks, þo hann væri þinn elskulegur sonur, hvor ad þier þocknadist, þesse er sa saklause og meynlause, med hvorjum ad ei voru nockur svik, þo var hann reiknadur medal illvyrkia. Myskunsame og mylldi fader hialpadu /

mier, so ad eg alla tijma
kunne ad hugga mig J þijns
elskulega sonar þijnu og
dauda, og med stódug
ri trú þar uppa ad
treista, allt til
æfeloka.
Amen.

Ein fógur bæn.

Herra Jesu CHRISTE

/ hlyf þu mier med þinne hægre hende, og vernda mig so diófullinn kome mier alldrei nær, og hafe hvorke valld nie makt yfer mier, helldur hialpa þu mier svo ad eg meigi ohræddur vera under hymnesku skioli þinnar hægre handar, og enda / so mijna lijfdaga j fridi, þetta veittu mier, saker þijns heilaga naffns. Amen. /

ÚR ÆVISÖGU VIGFÚSAR HÁKONARSONAR

(AM 96 8vo:bl.44v–55v)

Var þessi heidurlegur ehrlegur og ættgoffugur hoffdingssueirn sínum astkiæru elsku forelldrú fæddur og J heiminn borinn a attunda ari þeirra hionabands sem fyrr skriffad er Anno 1647, huorn sinn vngann son þau strax þar effter sem fyrst matte, offrudu og gaffu, sialffum giaffaranum Gudi almattugum fyr-
er þa heilogu endurgetningarlaug skyrnina; J huórri hann afftur endurbarst og fæddist Jesu Christo til oskabarns og nyrar skiepnu fyrer krafft H. Anda J

ordinu og Sacramentenu. Sidann olst hann upp J sinne barnæsku, heima hiä sinum agiætum foreldrum, under þeirra Bæn og blessun, forsiön fostri og vmmhyggiu. Þar til hann fyrer Guds Naad smamsamann þroadist ad alldri vitsku og nad hia gudi og monnum sem og odrum likamans vexte og þroska.

Sem nu var þanninn hans vngdoms arum komid kalladi gud almättugur fra honum og odrum virdulegum astvinum vr þessu veralldar volki til sin J eilyffann frid og fognud, hans goffuga fodur Hakon Gislason sællrar Minningar fyrer timanlegann affgang. A þessa hans elskulega sonar fiorda edur fimta alldurs äri og tok þa þegar hans Ehruprydda moder vid allri vmhiggiu, rädi og forstodu, bædi fyrer honum og ollum odrum hans ungum systrum og ollum þeirra eignum sem ollum odrum huss og heimilis radum og gieck þeim so lofflega og þridilega J fodur og modur stad sem fyrer ollu þessu landi er vidfrægt og alkunnugt ordid. Lagdi hun þa strax alla stund ä þennann sinn vnga son, asamt ollum hinum odrum sinum elskulegum bornum J christilegum aga vmmvondun og otta drottins og ollu pryðilegu sidgiædi, sem og somasamlegum listum og mentum, sem ser huoriu kyni fyrer sig hliddi og hæfdi. Enn þessum sinum vnga syni hiehlit hun til boklegra lista og kunnattu fyrst heima hiä ser under sinne vmmsion aga og vmmvondun enn tilsoyn þeirra sem henni leist þar til ad trua. Skómmu þar effter a þa henni syndist hann þar til fær fyrer alldurs saker let hun hann sendast J tilsoyn heidurlegs kennimans S. Erasmi Paalssonar ad Holum J Ytra Repp til ad nema þar fyrstu vpptók Latinu malsens skrifftar og saunglistar, þar dualdist hann med agiætu mannordi og vitnisburdi gödrar natturu og sidprýdis J tuo vetur. Þar effter ä var hann til enn meiri frammferdar J Latinu malsinns vnderstödu og annars lofflegs bokanäms J kiendslu sendur til heidurlegs og vellærds kennimans s. Thorffa Jonssonar soknarprests ad Gaulverjabæar og Stoxeyrar kyrkna; enn profasts her J Arness þingi, huar hann og stadnæmdist adra tuo vetur, huar hann ser og J besta mata kom J ollu godu frammferdi og sidprýdi, þeckur og giedfelldur ollum, sem gödu og sidsömu vngmenni hæffer bædi til orða og athæffis.

Og sem hann haffdi þar nockurn gödann grundvoll lagt bokamentanna og Latinu tungumäls var hann nu frammveigis aff sinne agiætu og elskulegu modur, feinginn til vmmsionar Biskupenum M. Bryniolffi Sueinssyni huorn hann þegar medtök og skickadi asamt annarra heidurlegra og erlegra manna bornum J Skalhollts domkyrkiu skola. Og dualdist hann þar J sex vetur samfleitt J gödri frammför bædi lærdöms og liffnadar bædi sinum scholameisturum og medbræðrum og ollum odrum þægilegur og þocknanlegur J allann mäta.

Ad lidinne þessara sexuetra scholavist gíeck hann þadann með heidurlegum lofflegum og ærlegum vitnisburði allra þeirra sem hlut aðattu og til hans ærlegs dagferdis vissu af þeim öllum og sierhuorium J besta mata virðtur og elskadur.

Síðann þar effter vmm næstu tuo ár var hann einatt við og við J vmgeingni og samferdum við Biskupenn, huorium hann so vel þá, sem fyrr sierlega vel gediadist og þöcknadist vegna þeirrar æru og dygðar, hoguærdar og hreinlyndis sem hann liet þá á sier siást og sannast, þui meir sem ár og alldur Jukust og afærdust verandi suo huors mans hugliuffi meirahattar mans og minna.

Nu sem hann var ordinn fulltíða og arborinn⁷ var hann með Biskupsens Commendatiu og sinna scholameistara pridelegum vitnisburðum af sinne virðulegu elsku möður utsendur til þess viðfræga og lofflega universitetz Academie og haaskola J Kaupinhaffn hvar Jnni hann skyldi enn frammar og frekar byggja uppa þann grundvöll sem hann haffði aður J fodurlandinu til boklegra menta og lista lagt; hvar til hann var og meðtekenn af heidurlegum og haalærdum herrum og professorum þeirrar konungl. Academiæ og Deponeradi; það er gíeck með sínum ceremonium Jnn J tölum og orðum studenta og lærisueina sem boklegar lister Jdka og með hond haffa; huad effter almennilegri visu skíedi þann 14 dag September Anno 1668. Var þá það ar Magnificus Academiæ Rector heidurlegur og haalærdur maður D. Christian Ostensfeld læknings listar Doctor einhuór hinn viðfrægasti og Professor þeirrar lofflegu listar J sama Academia. Enn decanus philosophiæ er hann hertil meðtok og vígdi heidurlegur og haalærdur maður M. Jens Birckerod þann tíð professor J hinne somu Academiu þess gríska tungumáls. Kaus hann sér þá og vtvaldi til serdeylis scholameistara og forsionar mans sinna Jdkana velneffndann herra Doctor Ostensfeld og þar effter var hann Jnnleiddur J almennilegt klaustrum, huórt Kongl. Majestas helldur til naudsynlegs vpphelldis fosturs og fæðis, þeim studiosis sem þar til verða meðteknir komandi sier þar og sem fyrr við alla J hinn allra besta og æskilegasta mæta. Eigi löngu þar effter fýsti hann að kanna önnur framandi og okiend lönd og framandi stadi sialffum sér til meyrri frodleiks og frama J vmmgeingni við ökunnugar þíoder, heyra tal og síð ferði vítra og velskíckadra manna og það effter að haffa sem honum þótti sæmilegast: og með þui þá gaffst gott færi þar til af þui að konungl. Majest. Haaborinn Herra og fyrsti Kong Frederick sa þídie Danmerkur og Noregs Gauta og Vinda etc. arffherra og kongur vort hæðsta yffervallð, haffði þá vt-

⁷ Þ.e. réttborinn til arfs.

buid Gesanta og legata til haaborens herra Chiorfurstans aff Saxen hans Kongl. Majest: dottur manns til ad vera Gudfader ad skyrnar embætti Herra Churforstans nyfædda unga sonar hans Majest: dottur sonar J hans hatignar stad. Pa var þar til kosinn og vtualinn Ehrlegur og hædla Herramann Jost Haug etc.

Nu sem þessi sæli og salugi vngi hoffdings sueirn þad fornam ad þessi konungsens legata ferd og reysa var fyrer hendi villdi hann sig þar J bland til samferda geffa med herra legatans fylgd og foruneyti; med leyffi og samþycki sins scholameistara og annara haalærðra Herra Professorum J Kaupinhaffn enn ad radi og underlagi heidurlegs og hælærds mans M. Thordar Thorlaks-sonar; Nu til neffnds vice superintendentis þessa Skalhollts stiftis aff kongl. Majest. hatign Enn Ordinarii Superintendentis þegar Gud vill so tilfalla lata, ad honum þad plats og embætti tilfalli, sins hävirdta nafrænda og astvinar var hann og so aff velneffndum herra legatanum J þa ferd liufflega medtekinn og Reysti so ut J hans fylgd frä Kaupinhaffn 2 Januarii J fyrra vetur 1669 og Reysti umm Selland retta leid ad Belltis sionum og þar yffer sioleydis til Nyborgar ä Fione þadann Reysti hann til þess gamla stadar og borgar sem Biskups stollinn a Fione stendur er neffndest Odensey Og suo þuert Fions land ad Medalfells sundi og so Jnn J Holsetu land til Flens borgar, kom og so J þeirri ferd til þeirrar mektugu og vidfrægu Hamborgar, þadann yffer Elffina til Lineborgar og so upp effter Pyskalandi, til margra stada og borga einkum Magdeburg og til Leipzig þar til hann umm sider med fyrrskriffadri fylgd, komst vel og farsællega til Herra Kiorforstans Residentiz og heimilis bustadar Dresen [svo], huar hann sa þad pridelega Solemmtet⁸ statz dyrd og fegurd og alla tignarlega skickun sem hofdd var bædi J medtoku og Jnnleidslu storherra sendiboda bædi þess Romverska keysara hans Majest aff Danmorck Kiorforstans brodurs og margra annara þyskra Herra; huorium til þessa barns skyrnar statz og vegsemdar haffdi boded verid. So var hann og eirninn nærstaddur og vidverandi vid skyrnar Embættid sialfft Jnnann þeirrar kyrkiu sem þad vard frammflutt og sa allt og serhuad þess hattalag og frammferdi og þann Process sem til kyrkiu og frä var haffdur og allt þad skraut og skart sem vid var hafft bædi J kyrkiunni vid barnid, a þeim herralegum personum sem vidstaddar voru, vissi og til huorninn sidan framm för J þui tignarlegu gestabodi er sidan var hafft og halldid J Chorforstans holl og sal effter þad heim var komed afftur fra kyrkiunni og su skyrnarþionusta var frammflutt.

⁸ P.e. solennität (þý.) úr lat. solemnitas, hátíðleiki, hátíðahöld.

Effter þetta sa hann onnur herlegheit og vegsemd bæði a Chorforstans kunsta Camertze, Radhuse og thihuse⁹ Þar J Dresen huad hann sialffur allt giorla og glogglega vppteiknad heffur J sitt Reysukuer og mä þad þar aff gior siast og vitast aff þeim sem þess verdur unt og þess girnast: Fra Dresen Reiste hann sidan afftur J veg og kom vid vmm leid, sä og skodadi þann naffnfræga stad og borg Wittenberg huar hann skodadi þær hellstu meniar og Monument sem þar er ad finna. Reysti þadan afftur offann effter Þyskalandi og kom vid J morgum stodum og borgum bæði þeim sem adur haffdi hann gist J frammforinne og so odrum þeim sem fyrr haffdi hann eckj J dualist. Kom so vmm sider med lucku og farsælld heim afftur til Kaupinhaffnar vmm vorid under paska. Þar dualdist hann enn sidann nockrar vikur frammeffter þar til hann tok sier fyrer ad reysa til Noregs med velneffndum Herra M. Thordi Thorlakssyne. Kom þa til þess lands plats sem neffnist Stangarland og gisti þar hia sinum landsmanni, Erlegum Heidurlegum og Vellærdum Manni, Þormödi Thorffasyni, Kongl. Maystetis Antiqvario, huor þar sitiandi og bufastur var a Jord og eign sinnar Ehrlegu Eckta quinnu þar J Noregi adalborinni Og þad sumar ut dualdist hann þar, kom sidan afftur vmm haustid til Kaupinhaffnar og utendi þar allann næstfylgiandi vetur Jaffnan þa sem alltid fyrr J æru og sidsemi astsemd og liufflegri vmmgeigni vid alla menn Meyri hattar og minni, bæði sina lands menn og þar lenda, med gudhrædslu hogværd mäta og hoffsemi og ollum þeim Manndygdum sem goffugum loffligum manni ber og hæffer ad sier ad haffa.

Enn ad vmmlidnum þeim vetri og framm a vorid lided fieck hann J sinne sins fodurlands afftur ad vitia, kann vera og aff radi og forlagi sinnar Ehrugoffugu modur. Tok þar fyrer faraleyffi og vitnisburd sins haalærda skola-meistara D. Ostenfeldi med þeim odrumm sem honum þotti vmmvarda huorier aller hann hingad recommenderudu afftur til syns fosturlands og heima þeir vitnisburder ser likast huad loffligu mannordi hann heffur þar akomist J ollu agiætu sidgiædi dygdum og Mannkostum vid alla menn huar sem kom var og för. Var so afftur hingad til vor kominn aff godri hylli vinsælld og æskulegu ollu Einkum og sierdeylis kærkominn sinne dygdum pryddri modur og Elskulegum systurum.

Heffur ser sidann utkom a vmmlidnu sumri verid hagad og hegdad med ollu sømu Ehrlegu radvöndu og lastvóru frammferdi, lofflegu mannordi og

⁹ Hér mun vera átt við tøjhus eða tyghus á dönsku sem er sama orðið og Zeughaus á þýsku og merkir vopnageymsla. Ég þakka Ólafi Halldórssyni fyrir að aðstoða mig við að lesa og skilja þetta orð.

astudlegri Vmmgeingni med bestu tillogum fyrer alla Menn, komandi þar æ tíð framm sem ollum matti betur haga og gegna so sem hans almennings Romur enn nu a þessum deigi og Jaffnan þangad til vitnar og hliomar, þurffandi þui ei framar ad fiolyrda umm þad sem heyrum er kunnugt og almennilega vidfrægt.

Nu þann 6. Novembris J haust þessa ars 1670 fann hann til sottar kuilla og veikleika huor so odladist og þröadist fyrst hægt sidann framar so hann lagdist til sængur og hieilt þar vid oлдungis J þriä daga sem var fostudaginn laugardaginn og sunnudaginn, alla tíma fyrer Guds Naad med allri heillri rænu, viti og skinsemi J heilagri þolinmæði, sem hann Nu fann og formerkti til huors enda þessi sott (er menn hallda verid haffi Mislingasott sem her nu vmmgeingid heffur Og hellst ungt folk heimsokt huoria hann haffdi ecki adur feingid til huórrar og menn þottust sia meniar og likendi) mundi draga vilia eda meiga, girntist hann alvarlega og hiartanlega og oskadi Jnnelega Herrans kuolldmaltidar Sacramentis sier til styrkingar og vegar nestis, huad sem Gud villdi aff verda lata; Huad göður gud og effter honum liet þui hann þad odladist og medtok aff Heidurlegum vellærdum kennimanni s Teite Peturssyni dömkyrkiunnar presti ad Skalholti þui hans soknarprestur s. Hordur Bardarson var þa ei heima fyrer hendi so Menn vogudu ecki hans heimkomu ad biða J þeirri Naudsyn sem tilstöð sem litlu sidar gaff raun vitni effter heilags Sacramentis medtoku var eckert annad ad merkia enn ad hann sig med ollu litilæti, Gudhrædslu og godfysi tru von ast og effterlongun og bæn affhendti sig Gudi til göðrar og Gudlegrar heimferdar til guds rikis, Liggiandi J spekt og kyrd framm a Nottina J mille sunnudags og mänudags; þa uppfyllti drottinn hans girnd, osk og Bæn sómu Nott sem var i midli hins 13 og 14 dags Novembris a þessu ari 1670 Enn a 23 ari hans alldurs J nærveru adur neffnds heidurlegs kennimans sera Teits Peturssonar og annara fleyri erlegra danumanna J þann mäta ad hann vmm lesna drottinlega Bæn Fader Vor sneri sier sialffur til veggjar upp J sænginni effter dæmi Ezechiaë kongs befallandi sig godum Gudi lagdi saman sínar fætur; sofnadi so med hægasta moti so sem til natturlegrar huilldar og gaff þeim upp sina blessudu og helgudu ond, þeim J Myskunar hendur sem honum haffdi hana adur geffid J skopuninni Endurlausninni og Helguninni Gudi fodur og syni og H. Anda; Huort haleitt hennar heilaga Naffn sie loffad vegsamad og blessad Vm allar Allder Allda Amen.

HEIMILDIR

- Árni Magnússons levned og skrifter udgivet af kommissionen for det arnamagnæanske legat I–II. 1930. København.
- Bjarni Einarsson. 1993. Um Eglutexta Möðruvallabókar í 17du aldar eftirritum. *Gripla* 8:7–53.
- Frederiksen, Britta Olrik. 1993. Prayer Books. 1. East Norse. *Medieval Scandinavia. An Encyclopedia*:514–515. New York.
- Guðrún Kvaran. 1997. Íslensk málfræði Jóns A. Hjaltalín. *Milli himins og jarðar*. Erindi flutt á hugvísindafingi guðfræðideildar og heimspekideildar 18. og 19. okt. 1996: 287–297. Reykjavík.
- Hansson, Stina. 1991. *Ett språk för själen*. Litterära former i den svenska andaktslitteraturen 1650–1720. (Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet 20). Göteborg.
- von Heinemann, Otto 1900. Die Augusteischen Handschriften 4, *Die Handschriften der herzoglichen Bibliothek zu Wolfenbüttel* 7:2. Wolfenbüttel.
- von Heinemann, Otto 1903. Die Weissenburger Handschriften, *Die Handschriften der herzoglichen Bibliothek zu Wolfenbüttel* 8:3. Wolfenbüttel.
- Helk, Vello. 1991. *Dansk-norske studierejser 1661–1813 I–II*. Odense Universitetsforlag, Odense.
- ÍÆ = Páll Eggert Ólason. 1948–1952. *Íslenzkar æviskrár frá landnámstímum til ársloka 1940 I–V*. Reykjavík.
- Jón Helgason (ed.). 1956. The Saga Manuscript 9.10. Aug. 4to in the Herzog August Library, Wolfenbüttel. *MI* 3. København.
- Krummacher, Hans-Henrik. 1986. Überlegungen zur literarischen Eigenart und Bedeutung der protestantischen Erbauungsliteratur im frühen 17. Jahrhundert. *Rhetorik. Ein internationales Jahrbuch* 5:97–113.
- Lexikon zur Geschichte und Gegenwart der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel*. 1992. Útg. Georg Ruppelt og Sabine Solf. (Lexika europäischer Bibliotheken 1). Wiesbaden.
- Lindgärde, Valborg. 1996. *Jesu Christi Pijnos Historia Rijmwijs betrachtad. Svenska passionsdikter under 1600- och 1700-talet*. Lund University Press, Lund.
- Lindgärde, Valborg. 1998. Andaktslitteratur och svenskt 1700-tal. *Opplysning i Norden*. Foredrag på den XXI. studiekonferanse i International Association for scandinavian studies (IASS) arrangert av Skandinavistische Abteilung, Germanistisches Seminar, Universität Bonn 5.–11. August 1996:317–324. Ritstj. Heiko Uecker. Peter Lang, Frankfurt.
- Már Jónsson. 1998. *Árni Magnússon. Ævisaga*. Reykjavík.
- Moller, Martin. 1655. *Meditationes Sanctorum Patrum*. Godar Bænar / Gudrækelegar Huxaner / Aluarlegar Idranar Aminningar / Hiartnæmar Þackargjörder ... Vr Bokum þeirrar Heilogu Lærefedra / Augustini / Bernhardi / Tauleri / og fleire annara. Saman lesnar i þysku mæle ... Prenntadar ad nyu a Hoolum j Hiallta Dal.
- Ólafur Halldórsson (ed.). 1968. *Kollsþók* = Codex Guelferbytanus 42. 7. Augusteus quarto. Handritastofnun Íslands, Reykjavík.
- Ólafur Halldórsson. 1973. *Áns rímur bogsveigis*. Íslenzkar miðaldarímur II. Stofnun Árna Magnússonar, Reykjavík.
- Páll Eggert Ólason. 1926. *Menn og menntir siðskiptaaldarinnar á Íslandi IV*. Reykjavík.

- Richter, Daniel. 1660. *Thesaurus oratorius novus: Oder ein neuer Vorschlag, wie man zu der Rednerkunst nach dem Ingenio dieses seculi, gelangen ... koenne* / - Nuernberg.
- Stefán Karlsson. 1997. Skrifarar Þorláks biskups Skúlasonar. *Skæðagrös*. Skrif til heiðurs Sigurjóni Björnssyni sjötugum 25. nóvember 1996:175–200. Reykjavík.
- Svavar Sigmundsson. 1977. Handritið Uppsala R:719. *Opuscula* II. Bibliotheca Arnamagnæana XXV. Munksgaard, København.
- Svavar Sigmundsson. 1993. Prayer Books. 2. West Norse. *Medieval Scandinavia*. An Encyclopedia:515. Garland, New York.
- Sýslumannaæfir* = Bogi Benediktsson. 1881–1932. *Sýslumannaæfir*. Með skýringum og viðaukum eftir Jón Pétursson jústítíarius. I–V. Reykjavík.
- Þorleifur Hauksson og Þórir Óskarsson. 1994. *Íslensk stílfraði*. Mál og menning, Reykjavík.

SUMMARY

The Herzog August Library in Wolfenbüttel possesses a large collection of manuscripts and printed books from the early modern period. Three Icelandic manuscripts were known to be there, and a fourth came to light in the summer of 1996 when the author of this article was in Wolfenbüttel on research leave. When she was invited to examine an attractive prayer-book from the seventeenth century, registered as Swedish in the library's catalogue, she quickly discovered that the prayer-book was Icelandic, and that its first owner was Elín Þorláksdóttir (1640-1726), daughter of the Hólar bishop Þorlákur Skúlason. Elín appears to have given the book to her cousin, Elín Hákonardóttir, who in turn gave it to her brother Vigfús. Vigfús died at the early age of 23; an account of his life, preserved in manuscripts, was written by Bishop Brynjólfur Sveinsson and delivered at the Bræðratunga church on the occasion of Vigfús's funeral in 1670. From this account we may infer how the manuscript came to Germany. This article discusses the owners of the manuscript, as well as its contents and history. It also prints a passage from the prayer-book and another from the account of Vigfús Hákonarson's life.

Margrét Eggertsdóttir
 Stofnun Árna Magnússonar
 Árnagarði við Suðurgötu
 101 Reykjavík
 megg@hi.is